

การศึกษาอัตลักษณ์ด้านประวัติศาสตร์ และด้านกายภาพ โดยกระบวนการมีส่วนร่วม

กรณีศึกษา บ้านเชียงเหียน ตำบลเวา จังหวัดมหาสารคาม

Historical and Physical Identity through the Process of Participatory Approach
A case study of Ban Chiang Hian, Khwao Sub District, Maha Sarakham Province

เมธี ปริยการนนท์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ผังเมืองและภูมิสถาปัตย์

มหาวิทยาลัยมหาสารคาม อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม 44150

Methee Piriyakarnnon

Assistant Professor, Faculty of Architecture, Urban Design and Creative Arts, Mahasarakham University,

Kantarawichai District, Maha Sarakham 44150

Email: methee-tar48@hotmail.com

บทคัดย่อ

โครงการวิจัยเรื่อง “การศึกษาอัตลักษณ์ด้านประวัติศาสตร์ กายภาพ โดยกระบวนการมีส่วนร่วมกรณีศึกษา บ้านเชียงเหียน ตำบลเวา จังหวัดมหาสารคาม” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาอัตลักษณ์ด้านประวัติศาสตร์ทางกายภาพของชุมชน บ้านเชียงเหียนผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนพร้อมเสนอแนะข้อมูลอัตลักษณ์ในการสร้างการรับรู้ของคนในพื้นที่ เพื่อเสนอแนะแนวทางจัดสภาพแวดล้อมที่ส่งเสริมให้เกิดพื้นที่การเรียนรู้อัตลักษณ์ของชุมชน โดยมีกลุ่มเป้าหมาย คือ คนในชุมชน เยาวชน และผู้นำชุมชน การศึกษาครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีการวิจัย ประกอบด้วย การบันทึกจากคำบอกเล่า การสัมภาษณ์แบบกลุ่ม และการทำกิจกรรมร่วมกันในการประชุมประชาชนตามกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งผลสรุปของงานวิจัยนี้ทำให้เห็นว่ากระบวนการมีส่วนร่วมกับการศึกษาอัตลักษณ์ชุมชน คือ 1) กลุ่มเป้าหมายต้องมีความครอบคลุม ทุกประเภท ทุกกลุ่มอายุ ฯลฯ 2) การทำงานการมีส่วนร่วมชุมชนบนที่จะประสบความสำเร็จได้นั้น กลุ่มคนที่มีอำนาจในการขับเคลื่อนเรื่องอัตลักษณ์ (Key Person) มีความสำคัญมากในการทำงานวิจัยนี้มาก 3) การใช้เครื่องมือในการทำวิจัยด้านอัตลักษณ์ต้องมีความหลากหลายและสอดคล้องกับบริบท 4) การมีส่วนร่วมในหลายภาคส่วนให้หาคนที่มีความสามารถยัดเยียดคนในชุมชนมาทำงานร่วมกันได้ 5) สร้างเป้าหมายร่วมกันอยู่ในระยะเวลาที่เหมาะสม และสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่น ถึงจะเกิดการสร้างความภาคภูมิใจให้กับชุมชนตัวเอง

คำสำคัญ: อัตลักษณ์, การมีส่วนร่วม, ชุมชน, ประวัติศาสตร์, กายภาพ

Abstract

This research aimed to study the historical and physical identity through the process of participatory approach of Ban Chiang Hian community, Khwao sub district, Maha Sarakham province, and to provide identity information of Ban Chiang Hian in order to establish and encourage identity's recognition of people in the community. Research participants included people in Ban Chiang Hian,

leaders in the community. Research methods included group interview and activity participation of the community meetings. The research found that 1) the target group should be coverage. 2) Community participation must have a key person who could drive the identity process. 3) Research methods should be various. 4) The community should searching key person who could collaborate with organizations or other sections that related to the process. 5) Goal setting should be managed during a suitable period by people in the community. Community shared information should relate to local history and culture in order to support the pride of their community.

Key words: Identity, Participatory, Community, History, Physical

Received: September 2, 2019; **Revised:** November 26, 2019; **Accepted:** February 21, 2020

1. บทนำ

การตั้งถิ่นฐานของชุมชนนั้นมีปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเลือกที่ตั้งถิ่นฐานของมนุษย์จะเป็นการตั้งถิ่นฐานระดับของกลุ่มบ้าน หมู่บ้าน ชุมชนเมือง นคร หรือมหานคร (Trewartha, (1969) : 77-78) กล่าวว่า ส่วนใหญ่เกือบทุกแห่ง การเลือกทำเลที่ตั้งถิ่นฐานมีปัจจัยที่สำคัญ 3 ประการ คือ 1) ปัจจัยทางสภาพภูมิศาสตร์ถือเป็นปัจจัยที่กำหนดความเหมาะสมของการเป็นถิ่นที่อยู่สำหรับมนุษย์เบื้องต้น 2) ปัจจัยทางเศรษฐกิจ เป็นปัจจัยที่มักเกิดคู่กับการตั้งถิ่นฐาน และมีอิทธิพลต่อการขยายตัวเป็นเมืองต่อไปในอนาคต และ 3) ปัจจัยทางวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณีตลอดจนความเชื่อของแต่ละกลุ่มชนจึงก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้รกรากทางวัฒนธรรมต่าง ๆ มากมายในพื้นที่ ชุมชนเชียงเหียนถือเป็นชุมชนประวัติศาสตร์ที่สำคัญชุมชนหนึ่งในจังหวัดมหาสารคาม ที่สามารถพบเห็นร่องรอยความเจริญรุ่งเรืองจากยุคก่อนประวัติศาสตร์ มาจนถึงปัจจุบันที่มีการเรียนรู้แลกเปลี่ยนศิลปะ ประเพณี วัฒนธรรม กล่าวคือ เมื่อการแผ่กระจายอำนาจการปกครอง ความเจริญรุ่งเรืองทางอารยธรรมต่าง ๆ ได้เข้ามาสู่เมืองต่าง ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เมืองสาเกตนคร หรือจังหวัดร้อยเอ็ดในปัจจุบันก็เป็นอีกเมืองหนึ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่เคยมีความเจริญรุ่งเรืองมากในยุคประวัติศาสตร์ ที่มีความหลากหลายในด้านความเจริญทางศาสนา ประเพณี ศิลปะ วัฒนธรรม เมืองสาเกตนคร แต่เดิมเป็นอาณาจักรกุลนทนคร ที่มีเมืองขึ้นต่าง ๆ มากมายถึง 11 เมือง เป็นบริเวณกว้างขวางทุกทิศทางของเมืองสาเกตนคร โดยมีเมืองเชียงเหียน (บ้านเชียงเหียน จังหวัดมหาสารคามในปัจจุบัน) หนึ่งในเมืองขึ้นในอดีตกาลของเมืองสาเกตนครอาจถือได้ว่าเมืองเชียงเหียนนั้นเคยเป็นเมืองหน้าด่านหรือเป็นเมืองประตูผ่านเข้าสู่เมืองสาเกตนคร

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์บ้านหันเชียงเหียน (ปัจจุบัน คือ ชุมชนบ้านเชียงเหียน) มีลักษณะเป็นเมืองโบราณขนาดใหญ่มีคูน้ำคันดินกั้นล้อมรอบเมือง และมีเนินดินโบราณที่ได้มีการขุดค้นพบโครงกระดูกมนุษย์ที่ฝังอยู่พร้อมกับเครื่องใช้ที่ทำจากสำริดอีกจำนวนมาก ซึ่งจากการขุดค้นพบทำให้ได้ทราบถึงการเข้ามาอยู่อาศัยในพื้นที่แห่งนี้มากกว่า 2,000 ปี และการขุดค้นพบหลักฐานการอยู่อาศัยของคนในยุคปัจจุบันจึงเป็นเหตุให้เชื่อได้ว่าบ้านหันเชียงเหียนนี้มีการเข้ามาอยู่อาศัยสืบทอดต่อกันมาอย่างยาวนานก่อนอาณาจักรต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นใหม่หลายอาณาจักร จึงถือได้ว่าความสำคัญของชุมชนบ้านเชียงเหียนถือเป็นชุมชนประวัติศาสตร์ที่สำคัญเมืองหนึ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยที่วิวัฒนาการของชุมชนจะเปลี่ยนแปลงไปมากเพียงใด แต่ก็ยังคงหลงเหลือหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สะท้อนถึงความเป็นชุมชนโบราณ เช่น คูน้ำคันดินกั้นล้อมรอบ, สิมโบราณอายุกว่าร้อยปี, การค้นพบร่องสามตุ่มในสระแก้ว, ปราชญ์ชาวบ้านทั้งทางด้านศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม การเกษตรกรรม และพิธีกรรมบ้านหันเชียงเหียนที่เป็นที่รักษาวัตถุสิ่งของ เรื่องราวต่าง ๆ ของชุมชนบ้าน

เชียงเหียนไว้ จากรากฐานของต้นทุนทางภูมิศาสตร์ สังคม วัฒนธรรม และภูมิปัญญาภายในท้องถิ่นดังกล่าว ก่อให้เกิดเอกลักษณ์ที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจ โดยอยู่ภายใต้ของทุนความรู้ ทุนทรัพยากรมนุษย์ และชุมชนดั้งเดิมอยู่ แต่ในสภาพปัจจุบันชุมชนบ้านเชียงเหียนมีการขยายตัวมากขึ้น และมีการตัดถนนทางหลวงแบ่งชุมชนออกเป็น 2 ฝั่งถนน ทำให้ชุมชนเริ่มขาดการคำนึงถึงความเป็นชุมชนโบราณในอดีต แต่จากการตัดถนนนั้นเองทำให้ค้นพบโบราณวัตถุ เช่น ไหโบราณ เป็นต้น

ชุมชนเริ่มมีความสนใจในความเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนมากขึ้น ผนวกกับชุมชนเริ่มได้รับความสนใจในเรื่องของการฟื้นฟูความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนจากนักวิชาการต่างๆ ทำให้เห็นถึงประเด็นของการมีส่วนร่วมในการค้นหาและรักษาอัตลักษณ์ของชุมชนนี้ โดยในบทความนี้จะเป็นการศึกษาอัตลักษณ์ด้านประวัติศาสตร์ และด้านกายภาพ โดยมีประเด็นสำคัญในการศึกษาจะเน้นในเรื่องของการให้ชุมชนมีส่วนร่วมในศึกษาและค้นหาอัตลักษณ์ชุมชนเพื่อนำไปสู่การพัฒนาพื้นที่ชุมชนบ้านเชียงเหียน เพื่อความเป็นอยู่ที่ดีและเห็นคุณค่า และสามารถเผยแพร่สู่ชุมชน นำไปสู่การพัฒนาที่สอดคล้องกับการเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ต่อไป

2. วัตถุประสงค์ของการศึกษา

เพื่อศึกษาอัตลักษณ์ด้านประวัติศาสตร์ และด้านกายภาพของชุมชนบ้านเชียงเหียนด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน

3. วิธีการศึกษา

วิธีการและเครื่องมือในการวิจัยครั้งนี้ เป็นรูปแบบของการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) ที่สอดคล้องกับการวิจัยเชิงประวัติศาสตร์ (Historical research) ที่เป็นการศึกษาจากหลักฐานต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในอดีตเพื่อค้นหาความจริงเฉพาะเรื่องอัตลักษณ์ชุมชน และใช้วิธีการของ การวิจัยเชิงบรรยายหรือพรรณนา (Descriptive research) โดยมีวิธีการศึกษาตามขั้นตอน ดังนี้ (1) การรวบรวมข้อมูลเอกสาร เป็นการรวบรวมข้อมูลเอกสาร ข้อมูลพื้นฐานในการศึกษา เอกสารและบทความที่เกี่ยวข้อง โดยมีประเด็นสำคัญและครอบคลุม ในเรื่องของความหมายและความสำคัญของอัตลักษณ์สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม แนวคิดเกี่ยวกับเอกลักษณ์ และองค์ประกอบทางกายภาพ และแนวคิดการศึกษาชุมชน ผนวกกับแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม โดยที่การสำรวจพื้นที่จากการสังเกตการณ์ข้อมูลจากแหล่งข้อมูลบุคคล การสอบถามและเข้าร่วมสังเกตการณ์และร่วมกิจกรรมของการมีส่วนร่วมของชุมชน ที่เกิดจากการบูรณาการการทำงานวิจัยร่วมกับสาขาวิชาอื่นในมหาวิทยาลัย คือ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม (2) กระบวนการศึกษาเชิงสำรวจร่วมกับกระบวนการออกแบบชุมชนเมือง โดยเก็บข้อมูลทั้งในรูปแบบเอกสารและการสำรวจด้วยสายตา (Visual Survey) วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้วิธีการแยกปัจจัย วิวัฒนาการของเมืองกับความสัมพันธ์ด้านมิติทางประวัติศาสตร์ ในพื้นที่ชุมชนบ้านเชียงเหียนเพื่อนำไปสู่การสรุปผล (3) วิเคราะห์ข้อมูลการศึกษาความสัมพันธ์ของการตั้งถิ่นฐาน ศึกษาจากความสำคัญของบริบท สิ่งแวดล้อมและชุมชนที่อยู่อาศัย ครอบคลุมลักษณะเฉพาะของคุณลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนผ่านมิติทางด้านประวัติศาสตร์ วิเคราะห์ในเชิงโครงสร้าง ปัญหาและศักยภาพ เครือข่าย กลไกเงื่อนไขที่เสริมสร้างอัตลักษณ์ชุมชน วิเคราะห์เหตุปัจจัยที่ส่งผลสำเร็จของการค้นหาอัตลักษณ์ด้านประวัติศาสตร์ กายภาพของชุมชนจากการเข้าร่วมกิจกรรมการมีส่วนร่วมต่าง ๆ โดยให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา ตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดโครงการ และ (4) สรุปวิเคราะห์ข้อมูลอัตลักษณ์ด้านประวัติศาสตร์ทางกายภาพของชุมชน หารูปแบบการเผยแพร่ข้อมูลผ่านผลงาน แผนที่วัฒนธรรม หนังสือประวัติศาสตร์ชุมชน หรือสื่อต่าง ๆ เพื่อสร้างการรับรู้ของคนในพื้นที่ ทั้งหน่วยงานผู้เกี่ยวข้องประชาชนทั่วไป และเยาวชนในพื้นที่ต่อไป

4. ผลการศึกษา

จากแนวคิดและคำจำกัดความของอัตลักษณ์สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม (ธีรยุทธ บุญมี 2546, อ้างถึงในธงชัย สมบูรณ์ 2549 : 40) กล่าวว่า อัตลักษณ์ในยุคปัจจุบันมีอยู่ 2 ลักษณะ คือ อัตลักษณ์ส่วนบุคคล (Personal Identity) และอัตลักษณ์กลุ่ม (Collective Identity) ซึ่งอัตลักษณ์ทั้ง 2 ส่วนนี้จะกระจายตัวในสังคมประวัติศาสตร์แต่ละช่วงที่แตกต่างกันโดยอัตโนมัติเป็นรูปธรรมที่จับต้องได้ และลักษณะที่เป็นนามธรรม โดยการพัฒนาเรื่องอัตลักษณ์จะต้องมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมชุมชน สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย (2538) ได้กล่าวถึง ทฤษฎีแนวความคิด การมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินงานอนุรักษ์และพัฒนา การพัฒนาที่ยั่งยืน โดยความสำคัญของการมีส่วนร่วมของชุมชนนั้นเพื่อ (1) ให้ทราบ

ข้อมูล ปัญหา ความต้องการของชุมชน (2) เป็นการเรียนรู้ร่วมกันของหลายฝ่าย (3) เป็นการค้นหาความคิดแปลกใหม่ที่สร้างสรรค์ (4) เพื่อช่วยพัฒนา วิสัยทัศน์ เป้าหมาย และการจัดลำดับความสำคัญ และ (5) เพื่อเตรียมโครงการร่วมกัน โดยเป็นเจ้าของร่วมกัน รับผิดชอบร่วมกัน เพิ่มการยอมรับโครงการลดการต่อต้าน ฉะนั้นการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นประเด็นที่สำคัญในการศึกษาเรื่องอัตลักษณ์ครั้งนี้ มีผลการศึกษาจากการวิเคราะห์กิจกรรมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการศึกษาอัตลักษณ์ชุมชน ดังนี้

1) สภาพทั่วไปบ้านเชียงเหียน

บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวาสี อำเภอมือ จังหวัด มหาสารคาม มีลักษณะเป็นเมืองโบราณขนาดใหญ่ ผังเมืองเป็นรูปกลม มีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 1 กิโลเมตร มีคูน้ำคันดินล้อมรอบ มีคันดิน 3 ชั้น คูน้ำ 2 ชั้น ด้านนอกตัวเมืองโบราณมีเนินดินโบราณคดีอีก 5 แห่ง ได้แก่ ตอนข้าวโอ ตอนปู้ตา ตอนยาเฒ่า ตอนยาคุ และหนองนาง จากการขุดค้นครั้งแรก ได้พบโครงกระดูกมนุษย์ มีเครื่องใช้สำริดฝังร่วมอยู่ด้วยหลายโครง ต่อมาได้ขุดค้นพบว่ามีชั้นดินลึกประมาณ 6 เมตร ชั้นดินล่างสุด แสดงถึงการเริ่มต้นอยู่อาศัยในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ มีอายุประมาณ 2,000 - 1,500 ปีมาแล้ว พบภาชนะดินเผา เนื้อหยาบ ภาชนะดินเผาเคลือบ และภาชนะดินเผาเนื้อแกร่ง ชั้นดินด้านบนสุด พบหลักฐานการอยู่อาศัยของคนยุคปัจจุบัน

ภาพที่ 1 ตำแหน่งส่วนต่างๆ ของแหล่งโบราณคดี

ตำแหน่งส่วนต่าง ๆ ของแหล่งโบราณคดี ซึ่งปัจจุบันบางส่วนภูมิประเทศได้เปลี่ยนสภาพเป็นที่ดิน ที่อยู่อาศัย หรือที่ทำมาหากินของชาวบ้านเชียงเหียน หมายเลข 1 คือ สระแก้ว ที่ตั้งของศาลเจ้าแม่สองนาง หมายเลข 2 คือ บึงหว้า หมายเลข 3 คือ บึงบ้าน หมายเลข 4 คือ บึงส้ม ที่ตั้งของศาลปู่ตา หมายเลข 5 คือ บึงบอน หมายเลข 6 คือ หนองขอนแก่นหมายเลข 7 คือ หนองหลุมเพาะ เชื่อว่าเป็นที่หลบภัยชาวบ้านเวลาเกิดสงคราม ปัจจุบันเป็นพื้นที่นาของชาวบ้าน หมายเลข 8 คือ ตอนอัญญาเฒ่า เชื่อว่าเป็นที่ฝังศพเจ้าเมืองคนแรก หมายเลข 9 คือ ตอนยาคุ พื้นที่ตอนยาคุและตอนอัญญาเฒ่าส่วนใหญ่ถูกแปรเปลี่ยนเป็นพื้นที่นาส่วนบุคคล หมายเลข 10 คือ หุ่นสนามชัย ที่ขอมรบในสมัยก่อน โบราณวัตถุ เครื่องปั้นดินเผาต่าง ๆ ได้แก่ แจกันแบบคนโทเนื้อละเอียด และสิ่งที่มีชื่อเสียงมากที่สุดเป็นสิ่งที่ล้ำค่ามากที่สุดของบ้านเชียงเหียน คือ หีบ 3 คูม

ประเพณีที่สำคัญได้แก่ บุญบั้งไฟ บ้านเชียงเหียนจะต้องทำบุญบั้งไฟ ซึ่งเป็นประเพณีสืบต่อกันมา ถ้าไม่ทำ ฝนจะไม่แล้งหรือไม่ตกต้องตามฤดูกาล ฉะนั้นจึงจำเป็นต้องทำบุญบั้งไฟทุก ๆ ปี ประเพณีบุญเบิกบ้าน จะทำในเดือนหก ที่แปลกกว่าหมู่บ้านอื่น คือ พิธีเลี้ยงศาลเจ้าปู่ตา ทำที่ศาลเจ้าพ่อศรีสงคราม (ตอนเช้า) จะต้องทำบั้งไฟน้อยถวาย และมีการเสี่ยงทาย 3 อย่าง คือ “เสี่ยงคน” “เสี่ยงควาย” “เสี่ยงฟ้าเสี่ยงฝน” และพิธีก่อเจดีย์ทรายถวายเจ้าแม่สองนาง ทำหลังจากที่ก่อเจดีย์ทราย

ที่วัด 3 วันต่อกัน ทำที่ดอนแก้ว มีการก่อเจดีย์ทราย มีพิธีสวดมนต์ถวายบังไฟ (ทำตอนเย็น) และมีระรอกเผือก ซึ่งเป็นสัตว์คู่บ้านคู่เมือง (หมู่บ้านอื่นไม่มี ควรอนุรักษ์ไว้ จะล่าหรือทำลายไม่ได้)

2) การศึกษาอัตลักษณ์ชุมชนบ้านเชียงเหียน

ในการศึกษาอัตลักษณ์ชุมชนบ้านเชียงเหียนได้ศึกษาจากแนวคิดของอัตลักษณ์สิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรม และมีการดำเนินการเป็น 2 ส่วนเพื่อใช้ในการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ที่ได้มาซึ่งอัตลักษณ์ชุมชนอย่างแท้จริง คือ (1) การสำรวจ และศึกษาข้อมูลทางกายภาพที่หลงเหลืออยู่และการสัมภาษณ์รายบุคคลเพื่อค้นหาอัตลักษณ์ชุมชน และ (2) การศึกษาจากกิจกรรมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการค้นหาอัตลักษณ์ชุมชน

1) การสำรวจและศึกษาข้อมูลทางกายภาพและการสัมภาษณ์รายบุคคล

จากการสำรวจและศึกษาสภาพแวดล้อมทางด้านกายภาพของชุมชนบ้านเชียงเหียนที่ครอบคลุมทางด้านสังคม วัฒนธรรม และภูมิปัญญาภายในท้องถิ่น เพื่อวิเคราะห์หาอัตลักษณ์ชุมชนบ้านเชียงเหียนนั้นสามารถสรุปได้ ดังนี้

ตารางที่ 1 แสดงอัตลักษณ์ชุมชนบ้านเชียงเหียน

อัตลักษณ์ชุมชนที่เป็นรูปธรรม (Tangible)		อัตลักษณ์ชุมชนที่เป็นนามธรรม (Intangible)
สิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น (man-made)	ธรรมชาติ (Natural)	
1) พิพิธภัณฑ์ปูไห	1) คุน้ำคันดินของบ้านเชียงเหียนมีทั้งหมด 6 ที่ คือ บึงหว้า บึงบ้าน บึงสิม บึงบอน สระแก้วและ หนองซอนพาด	1) ปราชญ์ชุมชน
2) ไหโบราณ	2) กระรอกต่อน หรือกระรอกเผือก	2) หนังสักตื้อ หรือหนังประโมทัย
3) ศาลปู่ตา		3) ประเพณีเลี้ยงบ้านแห่บังไฟชุมชนบ้านเชียงเหียน
4) ศาลเจ้าปู่ศรีสงคราม		
5) ศาลแม่ย่านางหรือแม่หอนาง		
6) สิมวัดโพธิ์ศรี		
7) ฆ้องสามตุ่ม		

(ก) พิพิธภัณฑปูไผ่

(ข) ไหโบราณ

(ค) สิมวัดโพธิ์ศรี

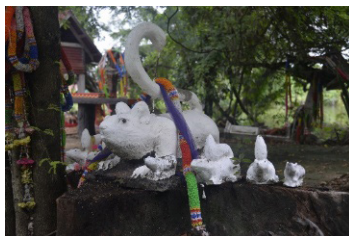
(ง) ศาลปู่ตา

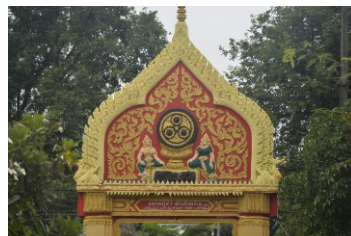
(จ) ศาลเจ้าปู่ศรีสงคราม

(ฉ) ศาลเจ้าแม่ทองนางหลังใหม่

(ช) รูปปั้นกระรอกต่อน

(ซ) รูปจำลองห้องสามตุ่มที่คุ้มประตูดโพธิ์ศรี

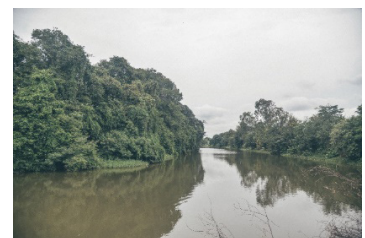
ภาพที่ 2 อัตลักษณ์ชุมชนบ้านเชียงเหียนจากการศึกษาสภาพแวดล้อมทางด้านกายภาพ

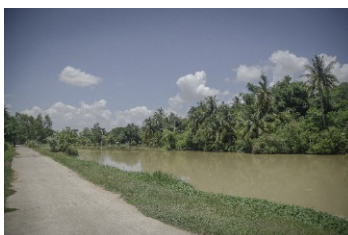
(ก) บึงลิ้ม

(ข) บึงแก้ว หรือสระแก้ว

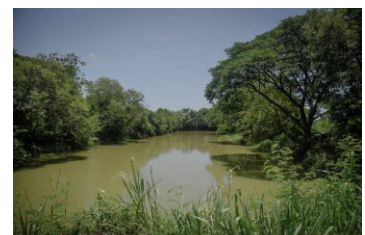
(ค) บึงบ้าน

(ง) บึงบอน

(จ) บึงหั่ว

(ง) หนองขอนแก่น

ภาพที่ 3 คูน้ำคันดินโบราณบ้านเชียงเหียน

2) การศึกษาจากกิจกรรมการมีส่วนร่วมของชุมชนในค้นหาอัตลักษณ์ชุมชน

กิจกรรมการมีส่วนร่วมของชุมชนในค้นหาอัตลักษณ์ชุมชนนั้นได้วิเคราะห์ให้เห็นถึงแนวคิดและความสำคัญของการมีส่วนร่วมของชุมชนนั้น เพื่อให้ทราบถึงข้อมูลความต้องการของชุมชน เรียนรู้ร่วมกัน การค้นหาอัตลักษณ์ และการจัดลำดับความสำคัญ สร้างความเป็นเจ้าของร่วมกัน รับผิดชอบร่วมกัน มีรายละเอียดและกิจกรรมต่าง ๆ ดังนี้

กิจกรรมที่ 1 กิจกรรมการลงสำรวจพื้นที่ และประชุมประชาชน ครั้งที่ 1 (กิจกรรมการทำความเข้าใจร่วมกับชุมชนถึงเป้าประสงค์และการค้นหาอัตลักษณ์ชุมชนครั้งที่ 1)

การศึกษาเป็นการเข้าร่วมกิจกรรม เมื่อวันที่ 22 กุมภาพันธ์ 2561 และบูรณาการการศึกษากับโครงการหนึ่งหลักสูตรหนึ่งชุมชน โดยในปี 2561 ทางหลักสูตรสาขาภาษาเพื่อการสร้างสรรค์สื่อ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ที่จะดำเนินการจัดทำบันทึกชุมชน ซึ่งเป็นสื่อที่จะรวบรวมข้อมูลองค์ความรู้เกี่ยวกับชุมชนบ้านเชียงเหียน เพื่อให้เกิดความเข้าใจง่าย โดยบันทึกชุมชน ทำให้ได้มาซึ่งอัตลักษณ์ชุมชนที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของคนในพื้นที่

ภาพที่ 4 ชุมชนบ้านเชียงเหียนการการมีส่วนร่วมในกิจกรรม

กิจกรรมที่ 2 กิจกรรมการสร้างจิตสำนึกและปลูกฝังอัตลักษณ์ชุมชนกับเยาวชน (กิจกรรมสร้างความตระหนักรู้เรื่องอัตลักษณ์ให้กับเยาวชนในชุมชน)

กิจกรรมการมีส่วนร่วมเป็นการสร้างความรู้ความเข้าใจ และการสร้างจิตสำนึก ปลูกฝังอัตลักษณ์ชุมชนให้กับชุมชน ซึ่งนำอัตลักษณ์ชุมชนที่เกิดจากการมีส่วนร่วมครั้งที่ 1 มาจัดกิจกรรมขึ้นในวันที่ 13 มีนาคม 2561 โดยเป็นการนำอัตลักษณ์ด้านเรื่องเล่าตำนานของกระรอกด่อน ที่มีความสัมพันธ์กับวรรณกรรมเรื่อง “ผาแดง นางไอ่” โดยที่ในชุมชนนั้นได้มีการเล่าเรื่องนี้ผ่านกันจากรุ่นสู่รุ่น เป็นชุดความรู้ที่ถ่ายทอดให้กับเยาวชน โดยจะเป็นการให้เยาวชนนำความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดความรู้นำไปสู่การแสดงละครเวที กับคนในชุมชน โดยจัดกิจกรรมขึ้นในวันที่ 26 มิถุนายน 2561

ภาพที่ 5 กิจกรรมการสร้างจิตสำนึกและปลูกฝังอัตลักษณ์ชุมชนกับเยาวชน และกิจกรรมแสดง

ที่มา : ละครเวที กับคนในชุมชน ในวันที่ 26 มิถุนายน 2561

กิจกรรมที่ 3 การศึกษาหาอัตลักษณ์จากกลุ่มผู้นำชุมชน 1 (กิจกรรมการมีส่วนร่วมในการค้นหาอัตลักษณ์ชุมชนครั้งที่ 2)

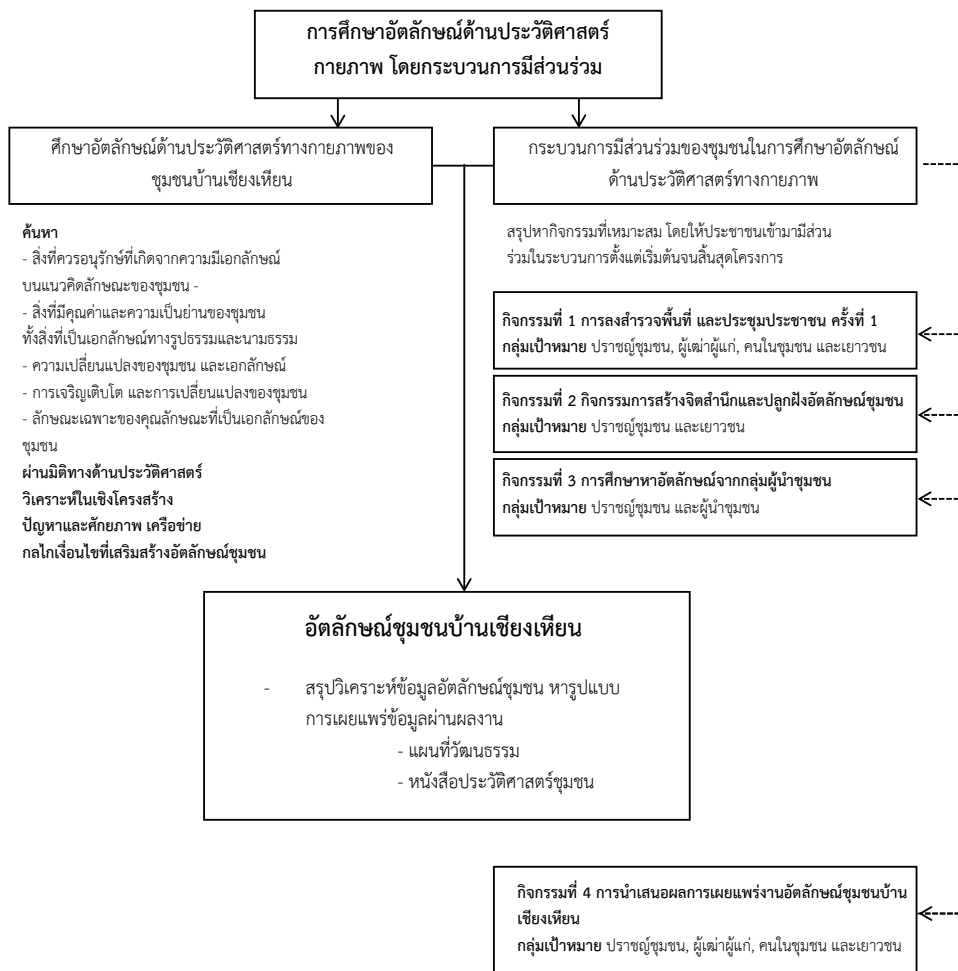
จากข้อสรุปข้างต้นได้นำผลของการสำรวจอัตลักษณ์ชุมชน และผลจากการประชุมประชาชนในกิจกรรมครั้งที่ 1 มาร่วมวิเคราะห์และค้นหาอัตลักษณ์ชุมชนทางประวัติศาสตร์ โดยมีกระบวนการทบทวน ตรวจสอบ รวมทั้งขยายกลุ่มการสัมภาษณ์ โดยการจัดทำเป็นการประชุมแบบ Focus Group เพื่อค้นหาอัตลักษณ์ในการรับรู้ของกลุ่มคนที่มิบบทบาท

ในชุมชน (Key Person) ได้แก่ กลุ่มผู้นำชุมชน โดยผู้วิจัยได้ทำการสอบถามและให้ร่วมแสดงความคิดเห็นถึงการรับรู้อัตลักษณ์ เมื่อวันที่ 24 สิงหาคม 2561 สรุปผลได้ ดังนี้

ภาพที่ 5 กิจกรรมการศึกษาหาอัตลักษณ์จากกลุ่มผู้นำชุมชน เมื่อวันที่ 24 สิงหาคม 2561

งานวิจัยเรื่องการศึกษอัตลักษณ์ด้านประวัติศาสตร์ กายภาพ โดยกระบวนการมีส่วนร่วม
ส่วนร่วมกรณีศึกษา บ้านเชียงเหียน ตำบลเขวา จังหวัดมหาสารคาม

แผนภูมิที่ 1 สรุปกระบวนการการศึกษาอัตลักษณ์จากการมีส่วนร่วมของชุมชน

ผลจากการหาอัตลักษณ์จากกลุ่มผู้นำชุมชนได้มีการประชุมหารือในการแบ่งความเป็นรูปธรรม และนามธรรมของความเป็นอัตลักษณ์โดยกำหนดจากชุมชนเองมีวิธีการดำเนินการ คือ (1) ให้ชุมชนแสดงความคิดเห็นถึงสิ่งที่ป็นอัตลักษณ์ชุมชนมีอะไรบ้างและ (2) ให้คะแนนความสำคัญของอัตลักษณ์นั้น ๆ เพื่อแสดงให้เห็นถึงความสำคัญร่วมกันในที่ประชุมโดยมีผลการศึกษา ดังนี้

- 1) อัตลักษณ์ด้านสถานที่
- 2) อัตลักษณ์ด้านสิ่งของ สัตว์ พืชพันธุ์ต่าง ๆ
- 3) อัตลักษณ์ด้านนามธรรม

ตารางที่ 3 ผลการหาอัตลักษณ์ด้านสถานที่จากกลุ่มผู้นำชุมชน

อัตลักษณ์ชุมชนบ้านเชียงเหียน	คะแนน (ร้อยละ)
1. ศาลปู่ตา	35.14
2. พิพิธภัณฑปูไท	32.43
3. สิมวัดโพธิ์ศรี	27.03
4. คูน้ำคันดินของบ้านเชียงเหียน	5.40
5. ศาลเจ้าปู่ศรีสงคราม	0
6. ศาลแม่ย่านางหรือแม่หนองนาง	0
รวม	100.00

ตารางที่ 4 ผลการหาอัตลักษณ์สิ่งของ สัตว์ พืชพันธุ์ต่าง ๆ จากกลุ่มผู้นำชุมชน

อัตลักษณ์ชุมชนบ้านเชียงเหียน	คะแนน (ร้อยละ)
1. กระรอกต่อน	36.17
2. ส้มสามตุ่ม	34.04
3. ไหโบราณ	28.78
4. เต่าโบราณ	0
5. ช้างม้า	0
6. ต้นมะขามใหญ่	0
รวม	100

ตารางที่ 5 ผลการหาอัตลักษณ์นามธรรมจากกลุ่มผู้นำชุมชน

อัตลักษณ์ชุมชนบ้านเชียงเหียน	คะแนน (ร้อยละ)
1. บุญบั้งไฟ	100.00
2. ฮีต 12 คอง 14	0
3. ประเพณีเลี้ยงเดือนยี่	0
4. บุญข้าสະ	0
รวม	100.00

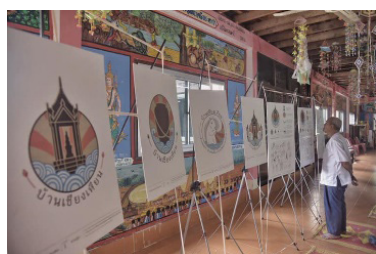
หลังจากการคัดเลือกอัตลักษณ์ที่ได้จากการประชุมได้มีการตรวจสอบและคัดเลือกอีกครั้งโดยที่เป็นการดู ความสัมพันธ์ของอัตลักษณ์ทั้งหมด และให้คะแนนจากหัวหน้าชุมชนที่มาเข้าร่วม โดยได้อัตลักษณ์ของชุมชน คือ พิพิธภัณฑ์ปูไท และไฮโบราณ ศาลปู่ตา และศาลแม่ย่านางหรือแม่หอนาง กระรอกค้อน และประเพณีบุญบั้งไฟ

ตารางที่ 6 สรุปผลการหาอัตลักษณ์จากกลุ่มผู้นำชุมชน

อัตลักษณ์ชุมชนบ้านเชียงเหียน	จำนวน (คะแนน)	ร้อยละ
1. พิพิธภัณฑ์ปูไท และ ไฮโบราณ	14	38.89
2. ศาลปู่ตา และ ศาลแม่ย่านาง	13	36.11
3. กระรอกค้อน	13	36.11
4. บุญบั้งไฟ	6	16.67
5. สิมวัดโพธิ์ศรี	0	0
6. ซ้อง 3 คุม	0	0
รวม	36	100.00

กิจกรรมที่ 4 การนำเสนอผลการเผยแพร่งานอัตลักษณ์ชุมชนบ้านเชียงเหียน (กิจกรรมการมีส่วนร่วมในการคืนผลการศึกษาเรื่องอัตลักษณ์สู่ชุมชน สร้างความภาคภูมิใจให้กับชุมชน ที่ได้ผลจากกระบวนการมีส่วนร่วม)

ในการบูรณาการความรู้เข้ากับโครงการการออกแบบกราฟิกเอกลักษณ์ชุมชนประวัติศาสตร์บ้านเชียงเหียน ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2560 คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม โดย นายอิสเรศ สุขเสนี อาจารย์ประจำคณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ซึ่งเป็นการแลกเปลี่ยน การเรียนรู้ และการทำงานร่วมกันอย่างบูรณาการเพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาในการทำงาน ได้ผลจากการออกแบบตราสัญลักษณ์บ้านเชียงเหียนผ่านการศึกษาอัตลักษณ์ชุมชนข้างต้น โดยในวันที่ 17 มิถุนายน 2562 มีการนำเสนอผลงานการออกแบบเพื่อให้เกิดการใช้งานและแลกเปลี่ยนผลลัพธ์ของการศึกษาร่วมกัน และสร้างความภาคภูมิใจให้กับชุมชนในการนำผลการศึกษาไปสู่การใช้งานจริงต่อไป

ภาพที่ 6 กิจกรรมการนำเสนอผลการเผยแพร่งานอัตลักษณ์ชุมชนบ้านเชียงเหียน

5) ผลการวิเคราะห์และการวิจารณ์

จากการศึกษาผ่านการทำกิจกรรมการมีส่วนร่วมต่างๆจากกลุ่มเป้าหมาย นั้นมีมุมมองเกี่ยวกับอัตลักษณ์ที่มีความคิดเห็นสอดคล้องกับตำนานเรื่องเล่า และความเป็นประวัติศาสตร์ ของชุมชนโดยสรุปประเด็นความสำคัญทางด้านกายภาพ อันได้แก่ “พิพิธภัณฑ์ปูไท และไฮโบราณ” “ศาลปู่ตา และศาลแม่ย่านางหรือแม่หอนาง” และประเด็นความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ คือ “กระรอกค้อน” และ “ประเพณีบุญบั้งไฟ” ในเรื่องของการมีส่วนร่วมนั้นในงานวิจัยนี้ได้มี จากกระบวนการมีส่วนร่วม ทำกิจกรรมหลายกิจกรรมกับกลุ่มหลาย ๆ กลุ่ม ในการขับเคลื่อน พบว่า (1) กลุ่มคนในชุมชน มีความพร้อมในการที่จะให้ข้อมูล และเผยแพร่ข้อมูลด้านอัตลักษณ์ ชุมชนเริ่มเห็นความสำคัญของอัตลักษณ์ชุมชนตัวเอง มีความภาคภูมิใจ และทำให้สามารถถ่ายทอดสู่คนรุ่นต่อ ๆ ไปได้ และ (2) กลุ่มเยาวชน ที่เป็นกลุ่มคนที่มีบทบาทที่สำคัญในเรื่องของการรับข้อมูลด้านอัตลักษณ์

ชุมชนกับการปลูกฝังเรื่องของคุณค่าของอัตลักษณ์กับชุมชนของตนเอง 3) กลุ่มผู้นำชุมชนกลุ่มนี้ เป็นกลุ่มที่มีความสำคัญมาก ที่มีบทบาทในการพัฒนาชุมชน เนื่องจากจะเป็นคนที่สามารถประสานหน่วยงานท้องถิ่นกับชุมชน และเป็นคนที่มีความสามารถในการตัดสินใจหลายอย่าง และได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของเรื่องอัตลักษณ์มาก เพราะสามารถสร้างแผนงานในการพัฒนาชุมชนที่ได้นำภาคภูมิใจให้กับคนในพื้นที่ 4) นักวิชาการ นักวิจัย ในการศึกษาที่มีหน้าที่ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของประวัติศาสตร์ของชุมชนที่เป็นอัตลักษณ์ ควรมีการศึกษาเพิ่มเติมกับพื้นที่ และเผยแพร่ให้กับคนรุ่นต่อ ๆ ไป แต่ถึงกระนั้น การสร้างความยั่งยืนในเรื่องของอัตลักษณ์ชุมชนที่นำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนควรมีการประสานหลายหน่วยงานที่มีอำนาจในการจัดการแต่กำลังสำคัญในการขับเคลื่อน ก็คือ “ชุมชน” โดยที่จะสร้างความเข้าใจในทุกกลุ่มในชุมชน และสร้างความสำคัญ สร้างการรับรู้ผ่านกิจกรรมของชุมชน ประเพณีต่าง ๆ ปลูกจิตสำนึกให้กับเยาวชนในชุมชน ให้รู้สึกรักและหวงแหนในสิ่งที่สำคัญที่มีอยู่ในชุมชน

5. สรุป

จากการศึกษาสามารถสรุปภาพรวมทั้งโครงการถึงกระบวนการทำงาน โดยที่เป็นการสรุปข้อค้นพบเชิงกระบวนการเป็นวิวัฒนาการของการมีส่วนร่วมของภาคชุมชนต่อการสร้างอัตลักษณ์ด้านประวัติศาสตร์กายภาพ โดยเป็นประเด็นหลักเนื้อหาในการสร้างอัตลักษณ์จากการมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งเป็นการทำงานในระดับชุมชนชนบท ความชัดเจนของข้อมูลจะมีความหลากหลายเนื่องจากข้อมูลจะไม่มีกรอบที่ชัดเจนเป็นเอกสารที่ชัดเจน โดยในการทำงานนั้นต้องมีการวางแผนและปรับเปลี่ยนวิธีการที่ได้มาซึ่งข้อมูลที่ไม่ชัดเจนดังกล่าว ซึ่งมีวิธีการและการใช้งานที่ต้องผสมผสานให้เกิดความเหมาะสมของกลุ่มคนต่าง ๆ ซึ่งเกิดองค์ความรู้เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการศึกษาอัตลักษณ์ด้านประวัติศาสตร์ กายภาพชุมชนบ้านเชียงเหียน คือ 1) กลุ่มเป้าหมายต้องมีความครอบคลุม 2) การทำงานการมีส่วนร่วมชุมชนชนบทต่อการสร้างอัตลักษณ์ด้านประวัติศาสตร์และกายภาพจะประสบผลสำเร็จได้นั้น กลุ่มคนที่มีอำนาจในการขับเคลื่อนเรื่องอัตลักษณ์ (Key Person) มีความสำคัญมากในการทำงานวิจัยนี้ ซึ่งแตกต่างจากการทำงานอย่างมีส่วนร่วมในระดับเมืองที่เน้นเรื่องของเครือข่ายในการขับเคลื่อน (เมธี พิริยการนนท์ และคณะ, 2556) กล่าวคือ กลุ่มคนที่มีอำนาจในการขับเคลื่อน มีความเข้มแข็งในการทำงานต้องมีการเข้าถึงกับคนในชุมชนได้และสามารถนำเสนอต่อหน่วยงานที่รับผิดชอบในการพัฒนาชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพโดยในงานวิจัยนี้กลุ่มคนดังกล่าวนี้ คือ “กลุ่มผู้นำชุมชน” 3) การมีส่วนร่วมของชุมชนต่อการสร้างอัตลักษณ์ด้านประวัติศาสตร์และกายภาพ นั้นได้มีการใช้เครื่องมือที่มีความหลากหลาย เช่น การสัมภาษณ์เดี่ยวบุคคล การสนทนากลุ่ม (focus group) การจัดเวทีสนทนาแบบทางการโดยการทำงานในแต่ละกลุ่มคนนั้นต้องมีการเลือกใช้เครื่องมือที่เหมาะสมและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ในการทำกิจกรรมในแต่ละครั้ง องค์ความรู้ใหม่ที่ควรพัฒนาหรือต่อยอดเพื่อให้เกิดความยั่งยืนในชุมชน คือ การทำงานแบบมีส่วนร่วมหรือการทำงานภาคประชาสังคม ในระดับชุมชนชนบทที่มีความสำคัญโดยสรุป ได้คือ การหาจุดร่วมสร้างความเข้าใจที่ตรงกันของการศึกษาและผลที่จะรับในการศึกษา สร้างความเข้าใจ ได้แก่การสร้างการมีส่วนร่วมในหลายภาคส่วนให้เกิดความเข้าใจร่วมกันโดยหาจุดสำคัญและคนที่มีความสามารถที่เชื่อมโยคนในชุมชนมาทำงานร่วมกันได้ โดยอันได้แก่ “เจ้าอาวาสวัดในชุมชนที่นับถือ” ทำให้ส่วนใหญ่ผู้วิจัยใช้สถานที่ในการทำกิจกรรมคือ ที่วัดชุมชน สร้างการยอมรับของผลการศึกษาดังกล่าว ที่เกิดจากการทำกิจกรรมร่วมกันทั้งในระดับส่วนบุคคล ในระดับกลุ่มเป้าหมายในระดับชุมชน อันได้แก่ เผยแพร่ผลลัพธ์ของกิจกรรมต่าง ๆ รวมถึงผลลัพธ์ของการออกแบบ ที่เหมาะสมกับสภาพบริบทของชุมชน 4) การสร้างแนวทางจัดสภาพแวดล้อมที่ส่งเสริมอัตลักษณ์ด้านประวัติศาสตร์และกายภาพชุมชนบ้านเชียงเหียนให้เกิดเป็นพื้นที่การเรียนรู้ และการจดจำที่ดีของคนในชุมชน โดยกำหนดพื้นที่ที่ชุมชนเห็นความสำคัญและเผยแพร่ในชุดข้อมูลอัตลักษณ์ในรูปแบบของสื่อแผ่นพับ โปสเตอร์ ก่อนนำไปสู่แผนการพัฒนาที่ชุมชนสามารถยื่นต่อหน่วยงานท้องถิ่น

6. ข้อเสนอแนะ

การทำงานด้านอัตลักษณ์กับชุมชนชนบท ต้องใช้ทักษะและวิธีการที่แตกต่างกัน อาทิ เช่น จากการทำงานกับกลุ่มคนทั้ง 3 กลุ่ม นั้น เห็นได้ชัดในเรื่องของภาษาในการสื่อสารกันระหว่างการทำงาน ภาษาท้องถิ่น วิธีการพูด การสื่อความหมายให้เป็นภาษาง่าย ๆ ไม่วิชาการมากเกินไปมีความสำคัญมากเพื่อสร้างความคุ้นเคยเป็นกันเอง ในการทำงานกับเยาวชนควรใช้การสื่อสารที่เข้ากับเยาวชนได้ง่าย โดยในงานวิจัยนี้มอบหมายให้รุ่นพี่ที่เป็นนิสิตในมหาวิทยาลัยเป็นผู้ดำเนินรายการ ทำกิจกรรมต่าง ๆ

เพื่อให้เด็ก ๆ ที่เข้าร่วมไม่รู้สึกรำคาญเกินไป

การค้นหากลุ่มคนที่มีความสำคัญในเรื่องต่าง ๆ ระดับชุมชนให้เข้ากับลักษณะการทำงานให้ประสบผลสำเร็จ เนื่องจากการค้นหาอัตลักษณ์ไม่ใช่ปัญหาพื้นฐานในระดับพื้นที่ชุมชน ประเด็นเรื่องการค้นหาอัตลักษณ์ในพื้นที่อาจจะต้องพิจารณาประกอบกับมุมมอง ประสบการณ์ของชุมชน และวิเคราะห์ประสานกับกระบวนการทางสังคมควบคู่กัน ทำให้เกิดการรับรู้ร่วมกัน โดยที่กลุ่มคนที่มีความสำคัญเพื่อขับเคลื่อนการทำงาน โดยในการวิจัยนี้ค้นพบเรื่องของการสร้างความเข้าใจและยึดเหนี่ยวกลุ่มคนต่าง ๆ ได้แก่ “เจ้าอาวาสวัดโพธิ์ศรี” และ การค้นหาอัตลักษณ์ที่ชัดเจนและสามารถสร้างความเชื่อถือของข้อมูล ได้แก่ “ผู้นำชุมชนต่าง ๆ ” รวมถึงการสร้างการรับรู้และการตระหนักรู้คุณค่าในเรื่องอัตลักษณ์ต้องใช้เวลา ในการปลูกฝังสำนึกให้กับคนในชุมชน โดยเฉพาะกลุ่มเยาวชนในพื้นที่

7. กิตติกรรมประกาศ

โครงการวิจัยที่ได้รับการสนับสนุนการวิจัยจากคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ผังเมือง และนฤมิตศิลป์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ประจำปีการศึกษา 2561 และสามารถลุล่วงได้โดยการได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานต่าง ๆ กลุ่มชาวบ้าน ปราชญ์ชุมชน เยาวชนในพื้นที่ ผู้นำชุมชนทุกท่าน

8. เอกสารอ้างอิง

- คณะกรรมการบัญชีและการจัดการ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. (2557). *โครงการหมอนเหมืองค้ประกอบในการอนุรักษ์และสืบสานพิธีกรรมบุญกฐิน ของชุมชนบ้านเชียง เขียน จังหวัดมหาสารคาม สนับสนุนโครงการทำนุบำรุงศิลปและวัฒนธรรม “โครงการหนึ่งคณะหนึ่ง ศิลปวัฒนธรรม” ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2557*. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง. (2524). *การระดมประชาชนเพื่อการพัฒนาชนบท*. กรุงเทพฯ: คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ชยันต์ วรรธนะภูติ. (2536). *การกำหนดกรอบคิดในการวิจัย ในคู่มือการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อการพัฒนา*. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ดุขฎิ บุญฤกษ์ และไชศรี ภักดสุขเจริญ. (2562). รูปแบบการค้นหาเส้นทางในพื้นที่ชุมชนประวัติศาสตร์ย่านพระอาทิตย์ กรุงเทพมหานคร. *วารสารสถาปัตยกรรม การออกแบบและการก่อสร้าง*, 1(2), 68-84.
- ธงชัย สมบูรณ์. (2549). *อัตลักษณ์ของชาติตามนโยบายการศึกษา*. กรุงเทพฯ: คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ธีรยุทธ บุญมี. (2546). *ความหลากหลายของชีวิตความหลากหลายทางวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: สายธาร.
- เมธี พิริยการนนท์ และกฤษณ์ ฝโลปกรณ์. (2556). *แนวทางการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมเพื่อส่งเสริมการรับรู้อัตลักษณ์เทศบาลเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม*. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- พาขวัญ รูปแก้ว และไตรวัฒน์ วิริยะศิริ. (2562). ลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ให้บริการตรวจรักษาและส่วนเกี่ยวเนื่องแผนกผู้ป่วยนอก : กรณีศึกษาแผนกสูตินรีเวชและแผนกกุมารเวช. *วารสารสถาปัตยกรรม การออกแบบและการก่อสร้าง*, 1(2), 24-37.
- Trewartha, G. T. (1969). *A geography of population world pattern*. New York: John Wiley & Son Inc.